

Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ*

ΤΟ κλίμα, ἡ θρησκεία, ἡ φυλή, ἡ ἰδιοσυγκρασία, ὁ χαρακτήρ τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων ἐκδηλὸς καθίσταται εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας τέχνας.

Ἐκαστον ζῶον, δυνατόν εἰπεῖν, κτίζει τὴν κατοικίαν του κατ' εἰκόνα του· τοῦτο πράττει καὶ ὁ ἄνθρωπος παντὸς τόπου καὶ πάσης ἐποχῆς.

«Τὰ κτίρια δύναται τις νὰ ταξινομήσῃ, ὡς καὶ τὰ φυτὰ, εἰς διαφόρους οἰκογενείας, ἀναλόγως τοῦ γεωγραφικοῦ πλάτους ἢ τῶν ἱστορικῶν ἐποχῶν». Καὶ θὰ ἦτο ἡ τοιαύτη ταξινόμησις ἀπλῶς ἐφαρμογὴ τῆς βοτανικῆς εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν.

Ἡ ὡραία ὅσον καὶ ὀρθὴ αὕτη σκέψις τοῦ Eugène Pelletau δεικνύει ὅτι ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐξήρτηται ἐκ τῆς κριτικῆς Φυσιολογίας ὅσον καὶ ἡ Γλυπτικὴ, ἡ Ζωγραφικὴ, ἡ Μουσικὴ καὶ ἡ Φιλολογία.

Ἐκαστον ζῶον ἔχει τὴν φωλεάν του — λέγει ὁ Alexandre Dumas — καμωμένην ἀπὸ γλότην ἢ πτερὰ διάφορα· ἕκαστος ἄνθρωπος ἔχει τὴν κατοικίαν του — σύμφωνα με τὸν χαρακτήρα, με τὴν ἰδιοσυγκρασίαν, με τὴν φαντασίαν του.

Ἡ κατοικία — δύναται τις εἰπεῖν — εἶναι ἐπέκτασις τῆς ἐνδυμνασίας, αὕτη δὲ ἐπέκτασις τοῦ σώματος τοῦ ἀτόμου.

Ὁ Alfred Maury, εἰς τὸ βιβλίον του τὸ ἐπιγραφόμενον ἡ Γῆ καὶ

(*) ΣΗΜ. — Ὁ ἐν Ἑλβετίᾳ συμπληρῶν τὰς εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν σπουδὰς αὐτοῦ κ. Γεώργιος Παναγιωτάτος, εἰς οὗ τὴν λειπτήν γραφίδα ὀφείλεται τὸ ἄρθρον τοῦτο, τὸ πλῆρες καλλιτεχνικῆς ἀντιλήψεως καὶ αἰσθήματος, τυγχάνει ἀδελφὸς τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διακεκορμένων ἱατρῶν δεσποινίδων ἀδελφῶν Παναγιωτάτων, ἃς ἐγνώρισαν ἤδη οἱ ἀναγνώσται τοῦ «Ἡμερολογίου».

ὁ Ἄνθρωπος λέγει εὐφρῶς : ὅτι «οἱ ποιμενικοὶ λαοί, τοὺς ὁποίους ἡ ἀνάγκη τῆς ἀλλαγῆς βοσκῆς ἤμποδιζε νὰ κατασκευάζουν κατοικίας διαρκεῖς, τὴν σκηνὴν εἶχον ὡς κατ' ἐξοχὴν κατοικίαν. Ὅντως δὲ ἡ σκηνὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς γενικώτερόν τι περίβλημα, ὡς ἐπέκτασις τοῦ ἐνδύματος : Δέρματα ὅλως ὅμοια πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα μετεχειρίζοντο ὅπως καλύπτωσι τὰ μέλη των, ἐρραμμένα χονδροειδῶς καὶ ὑποβασταζόμενα ὑπὸ κορμοῦ δένδρων ἀπετέλουν τὴν κατοικίαν των... Παρὰ τοῖς ἀλειτουργοῖς λαοῖς, τὰ θαλάσσια ζῶα προμηθεύουσι τὸ ὑλικὸν τῆς σκηνῆς, τὸ ὁποῖον οἱ ποιμενικοὶ λαοὶ προμηθεύονται ἐκ τῶν ποιμνίων των. Οἱ Ἐσκιμῶς κατασκευάζουσιν ἀκόμη σήμερον σκηνὰς ἐκ δέρματος φωκῶν, καὶ κλείουν τὰς εἰσόδους τῆς σκηνῆς μὲ τὰ διαυγῆ ἐντόσθια τοῦ αὐτοῦ ζώου.

Ὁ ἄνθρωπος ἐγκαταλείψας τὸν βίον τοῦ νομάδος, ἐγκατασταθεὶς ὠρισμένως εἰς τι μέρος, κατασκευάζει τὸ πρῶτον στέγασμα στερεώτερον δι' ἑαυτόν, τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παῖδιά του ἐναντίον τῶν ἀστασιῶν τοῦ ἀνέμου, τοῦ ψύχους, τῆς νυκτὸς καὶ τῶν μεταβολῶν τῶν ἐποχῶν. Ἦδη, σκηνώσας καὶ ἐξασφαλίσας τὸ σῶμα, ἀνυφοῖ περίεργος καὶ ἀνήσυχος τὸ πνεῦμα μικρὸν κατὰ μικρὸν εἰς ἀναζήτησιν τῶν αἰτίων τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ ἀναζήτησις τῶν αἰτίων τούτων ἀποτελεῖ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνθρώπου· ἡ μὴ ἀνεύρεσις αὐτῶν ἀποτελεῖ τὴν ἀδυναμίαν καὶ τὸν πόνον τοῦ δύναται τις δὲ εἰπεῖν, ὅτι ἐκ τῆς φύσεώς του πηγάζει ἡ ἀνάγκη καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ νὰ σταματᾷ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰς τὰς ἀναζητήσεις ταύτας.

Ἡ συνεχὴς ἀνίχνευσις τῶν ἀρχικῶν αἰτίων ἀποτελεῖ τὴν φιλοσοφίαν· οἱ σταθμοὶ προσωποποιοῦσι τὰς θρησκείας.

Ἐν ταῖς ἀπαρχαῖς μιᾶς θρησκείας, πηγαζούσης ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ χαρακτῆρος μιᾶς φυλῆς καὶ μιᾶς ἐποχῆς, ἔργον τοῦ ἠθικοῦ καὶ φυσικοῦ κλίματος, τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς ψυχῆς ἑνὸς λαοῦ, ὁ ἄνθρωπος παριστῶν τὸν Θεὸν κατ' εἰκόνα του ἀνεγείρει αὐτῷ κατοικίαν ὁμοίαν πρὸς τὰς ἰδικὰς του. Κτίζει ναοὺς εἰς τὴν ἀρχέγονον αἰτίαν, ἡ ὁποία ἀπομακρύνεται ὅσω μᾶλλον παρακλουθεῖται. Νομίζει, ὅτι τὴν κατέχει φανταζόμενος αὐτήν, στερεοποιεῖ διὰ τινὰ χρόνον, ὑπὸ μορφᾶς αἰσθητᾶς, τὴν αἰτίαν τὴν ἄγνωστον, τὴν αἰτίαν τῶν αἰτιῶν, τὴν συνεχῆ γένεσιν, τὴν πανίσχυρον καὶ ἀκατάβλητον δύναμιν, ἡ ὁποία ἀδιακόπως, αἰωνίως δημιουργεῖ καὶ μεταμορφώνει τὰ πάντα, δύναμιν τῆς ὁποίας αἱ χίλια ἐπωνυμίαι μεταλλάσσονται παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς, συγκαλύπτουσιν πάντοτε τὸ αὐτὸ μέγα ὄνομα, τὴν αὐτὴν μεγάλην λέξιν, τὸν αὐτὸν μέγαν μαθηματικὸν ἄγνωστον : τὸν Θεόν,

τὴν ἀτελεύτητον αἰτίαν, τὸ ἄλυτον πρόβλημα, τὴν ἐλπίδα, τὴν ἀπελπισίαν τῆς ἀνησυχου σκέψεώς μας.

Ἡ Θρησκευτικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ εἶνε λοιπὸν ἡ πρώτη ἀληθῶς εἰπεῖν, καὶ ἐπὶ μακρὸν ἡ μόνη, διότι δι' αὐτὸν ὁ Ἀνθρώπος ἐπὶ μακρὸν κτιζει μόνον ἄμορφα καταφύγια· ἐνῷ εἰς τὴν αἰτίαν τὴν ἄγνωστον, τὴν πανίσχυρον, τὴν ὁποῖαν ἀναζητεῖ καὶ τὴν ὁποῖαν μαντεύει, ὑπὸ τὸ ὁρατὸν καὶ ἀόρατον σύμπαν, εἰς τὸν ἐργάτην, οἷοςδὴποτε καὶ ἂν ᾖ, τοῦ αἰωνίου ἔργου, τοῦ ἀτελεύτητου, τῆς συνεχοῦς δημιουργίας, τῆς ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους, εἰς τὸν Θεὸν τὸν ὁποῖον νομίζει ὅτι αἰσθάνεται ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἰς τὴν ψυχὴν του καὶ εἰς τὴν καρδίαν του, εἰς τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης, ὁ ἄνθρωπος ἀνεγείρει, οἰκοδομεῖ, τὰ μεγαλειότερα, τὰ ὠραιότερα οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα δύναται· νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ.

Φυσικὰ αὐτὰ τὰ οἰκοδομήματα συμφωνοῦσι μὲ τὰς σκέψεις του ἢ διὰ νὰ εἰπω καλλίτερον, εἶνε αὐτὴ αὕτη ἡ σκέψις του, ἡ ὁποῖα κατέστη ἀπτή διὰ λίθου καὶ διὰ μετάλλου πρὶν ἢ καταστῇ διὰ τῆς γραφῆς.

Ὀντως αἱ Ἰνδικαὶ Παγοδαὶ εἶνε πλήρεις τερατωδῶν εἰδώλων, μὲ συνθήματα παράδοξα καὶ φρικώδη. Ἡ προληπτικὴ φρίκη, ἡ ὁποῖα ἐπίεζε τοὺς λαοὺς τούτους, γίνεται ἀκόμη αἰσθητὴ τῷ περιηγητῇ εἰς τοὺς ὑπογείους λαβυρίνθους τοῦ Milassa, Araphisar καὶ Tchelminar. Ἡ φαντασία ἡμῶν πτοεῖται· πρὸ τῶν φανταστικῶν ἐκείνων ῥεμβασμῶν, πρὸ τῶν σπειροειδῶν Βαβέλ, πρὸ τῶν Παγοδῶν ἐκείνων τῶν κλιμακῶδων τοποθετημένων, ὁποίας βλέπομεν ἐν Bénarès, Bihar καὶ Nadure.

Ὁμοιότης μεγάλη ὑπάρχει μεταξύ τῶν ναῶν τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν τῶν Αἰγυπτίων. Τῆς τέχνης ἐχούσης τὰς ρίζας της ἐν τῇ ἀνθρωπίνῳ φύσει, παρατηρεῖται ὁμοιότης τῶν ναῶν καὶ τῶν θρησκειῶν παρὰ τοῖς διαφοροῖς λαοῖς. Δὲν εἶνε ὅθεν ἀνάγκη νὰ ἀναζητήσῃ τις ἀλληλουχίαν ἢ παράδοσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ γλυπτικῆς τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν Αἰγυπτίων, ἵνα ἐξηγήσῃ ἀναλογίας τινὰς παρατηρουμένας εἰς τὴν τέχνην τῶν δύο τούτων λαῶν· καίτοι ὅμως μὴ ἀναγκαῖα ἡ ἀλληλουχία τῶν δύο τούτων πολιτισμῶν, εἶνε πάντως πιθανή, διότι ὄντως ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι ὁ Αἰγυπτιακὸς πολιτισμὸς ἤρχισε παρὰ τὸ στόμιον τῆς Ἐρυθρᾶς, καὶ ὅχι μακρὰν τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ, μακρὸν δὲ χρόνον μετὰ ταῦτα ἐπλησίασε διὰ διαφορῶν ἐμπορικῶν καὶ γεωργικῶν σχέσεων τῶν παραλίων τῆς Μεσογείου, παραλίων σχηματισθέντων δι' ἀλλεπαλλήλων προσχώσεων τοῦ Νεῖλου, δι' ὃ καὶ ὁ Ἡρόδοτος λέγει περὶ τῆς κάτω Αἰγύπτου

ὅτι εἶνε δῶρον τοῦ ποταμοῦ. (II 5 «ἡ Αἴγυπτος ἐπίκτητός τε γῆ καὶ δῶρον τοῦ ποταμοῦ»)].

Οἱ Ναοὶ τῶν Αἰγυπτίων διαφέρουσι τῶν Ἰνδικῶν Παγοδῶν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπογείων· ἐν Αἰγύπτῳ ταῦτα ἦσαν ἀσυγκρίτως σπανιότερα, ὥς ἐκ τοῦ φόβου τῶν διηθήσεων καὶ πλημμυρῶν κατὰ τὰς ὑψώσεις τοῦ ποταμοῦ, δι' ὃ καὶ ἀνήγειρον ὅλα σχεδὸν τὰ μνημεῖα ἐπὶ τεχνητῶν ὑψωμάτων.

Ἀφ' ἐτέρου παρουσιάζουσι πολυαριθμούς ὁμοιότητος. Ἐν Αἰγύπτῳ ὡς καὶ ἐν Ἰνδίαις τὸ πᾶν εἶνε βαρὺ, καταθλιπτικόν, κολοσσιαῖον· παντοῦ ἐπικρατεῖ ἡ εὐθεῖα γραμμὴ. Πελώριοι λίθοι ἐπίπεδοι ἀποτελοῦσι τοὺς θριγκοὺς· τινές, ὡς τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἐτφοῦ, τοῦ ἄλλοτε καλουμένου ναοῦ τοῦ Ὡρου, ἔχουσιν ἕξ μέτρα μήκους καὶ δύο πάχους. Οἱ πελώριοι οὗτοι λίθοι ἄκομψα τεθειμένοι ἐπὶ στύλων ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῶν δύο λαῶν. Ἐν Ἰνδίαις ἔσκαπτον τὰ πλευρὰ τῶν βράχων καὶ ὑπεβάσταζον ὁλόκληρα βουνὰ μὲ βραχεῖς κίονας καὶ χαμηλοὺς ὀρόφους. Ἐν Αἰγύπτῳ παρατηρεῖ τις Πυραμίδας, Ὁβελίσκους, Πυλῶνας κατὰ τὸ πλεῖστον μονολίθους ἐν τῷ πελωρίῳ ὄγκῳ των. Εὐρέθησαν ἔτι ναοὶ ὁλόκληροι μονόλιθοι. Ἡ θρησκεία ἀπετύπωσε τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπὶ ὅλων αὐτῶν τῶν κτιρίων, τὰ ὅποια φαίνονται ἐκτισμένα διὰ τὴν αἰωνιότητα. Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ αὕτη ἔχει τι τὸ καταθλιπτικόν ὡς ἡ θεοκρατικὴ ἰδέα ἐξ ἧς πηγάζει καὶ τῆς ὁποίας εἶνε ἡ ἀπεικόνισις. Ὁ θόλος ἐλλεῖπει ἀπὸ τῶν μνημείων αὐτῆς καὶ ὄντως, ὁ θόλος εἶνε ἡ ἀντίδρασις τοῦ πνεύματος ἐναντίον τῆς βαρύτητος. Τὸ πνεῦμα θρικμβεύει τοῦ βάρους διὰ τοῦ βάρους· ὑπόδειγμα τοῦτο τοῦ τρόπου, καθ' ὃν πρέπει νὰ λύονται ὅλα τὰ προβλήματα εἴτε ἐν τῇ τέχνῃ εἴτε ἐν τῇ ἐπιστήμῃ εἴτε ἐν τῇ κοινωνικῇ φιλοσοφίᾳ· Διὰ τῆς ἀναγωγῆς τῶν ἐναντίων εἰς τὴν μονάδα καὶ εἰς τὴν ταυτότητα.

Οἱ Ναοὶ οὗτοι, οἵτινες εἶχον δύο ἢ τρεῖς προδόμους, περιεβάλλοντο ὑπὸ πολλῶν περιθόλων καθιστῶντων αὐτοὺς ἐπὶ μᾶλλον μυστηριώδεις. Γειτονικὴ τῇ ἐρήμῳ ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Αἰγύπτου εἶνε ἄπειρος καὶ βωβὴ ὡς αὕτη.

Πρὸ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Καρνάκ ἐν Θήβαις τρεῖς χιλιάδες Σφίγγες ἐκ γρανίτου, μήκους πεντήκοντα ποδῶν ἐκάστη, ἦσαν τοποθετημέναι εἰς διπλοῦν στίχον. Τὰ κιονόκρανα τοῦ ἀνακτόρου τούτου παριστῶσι κεφαλὰς φοινίκων μὲ φύλλα εἴκοσι ἕως εἴκοσι πέντε ποδῶν ὕψους. Ἐκαστὸν εἴκοσι ἄνθρωποι τοποθετοῦνται ἀνέτως ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐνὸς τῶν κίωνων τούτων.

Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει τοιοῦτους ναοὺς, ὧν τὸ περιστύλιον

ὑπεβαστάζετο ὑπὸ κολοσσῶν ὕψους δώδεκα πήχεων. Ἀναφέρει τὸν Ναὸν τοῦ Βοδὸς Ἀπίος, ἐν Μέμφιδι.

Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν οἰκοδομημάτων τούτων ἦτο σχεδὸν σκοτεινόν, διότι τὰ πλεῖστα ἐστεροῦντο παραθύρων, ἐφωτίζοντο δὲ μόνον ὑπὸ χαραδρῶν κεκαλυμμένων καὶ κλειομένων κατὰ βούλησιν, ἢ ὑπὸ μικρῶν φεγγιτῶν τοποθετημένων ἐν τῷ ὀρόφῳ.

Ἐν τῷ ἡμίφωτι τούτῳ διέκρινέ τις παράδοξα ἔργα γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς, τέρατα παντὸς εἶδους,λέοντας μὲ κεφαλὰς ἰερακος, χελώνας, δορκάδας, ὄφεις, καμηλοπαρδάλεις, κριοὺς, ἀνθρώπους μὲ κεφαλὰς πτηνοῦ ἢ λέοντος ἢ ταύρου ἢ κυνὸς ἢ κροκοδείλου ἢ βατράχου. Ἀλλαχοῦ ἔδλεπέ τις ἄγαλμα τοῦ Ὄρου υἱοῦ τῆς Ἰσιδος καθημένου, ὡς ὁ Βράμας, ἐντὸς ἄνθους λωτοῦ ἢ τὴν Ἰσιδα περιβαλλομένην ὑπὸ πληθύος φύλλων τοῦ αὐτοῦ φυτοῦ καὶ φέρουσαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κέρατα δαμάλεως ἢ τὸν θεὸν Τυφῶνα ὑπὸ μορφὴν ἵπποποτάμου ἢ κύκνον τοποθετημένον ἐπὶ κύβου ἐπόμενον τεσσάρων ὄφειν καὶ χιλιῶν ἄλλων φανταστικῶν συμβόλων πλήρων μυστηρίου καὶ τρόμου.

Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι Ναοὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἰνδίαις. Συνεφώνουν τῇ ἀορίστῳ καὶ φοβερᾷ ἰδέᾳ, τὴν ὁποίαν οἱ λαοὶ οὗτοι εἶχον περὶ θεοῦ, δημιουργοῦ τῆς φύσεως, μετὰ τῆς ὁποίας ἄλλως ἢ ἰδέα τοῦ θεοῦ, ὠπλισμένου μὲ φοβεράν δύναμιν ζηλοτυπίας καὶ ὀργῆς, συνεχέετο εἰς πολλὰ σημεῖα.

Παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα, μᾶλλον πνευματικῇ, μᾶλλον τῆς ὕλης ἀπηλλαγμένη, ἐκφράζεται ὑπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ὀλιγώτερον κολοσσιαίας, ὀλιγώτερον καταθλιπτικῆς καὶ μᾶλλον ἀναλόγου τῇ ἀνθρωπίνῳ φύσει. Τὰ ὀγκώδη ὑποστηρίγματα μεταβάλλονται εἰς κίονας, ἐνοῦντας τὴν χάριν τῇ μεγαλοπρεпеίᾳ. Οἱ κίονες οὗτοι ἐν ἀρχῇ ἐστηρίζοντο ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, μετὰ ταῦτα δ' ἐπὶ βάσεως καὶ ἀνυψοῦντο πλήρεις χάριτος ἀπολήγοντες εἰς ἀνθισμένα ἐλαφρὰ κιονόκρανα. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὕτη, ἀπηλλαγμένη τῶν μεγαχολικῶν κολοσσῶν, ἀποπνέει ἐν τούτοις ἐξ ἴσου τὸ μεγαλεῖον. Στερεῖται τοῦ πανθειστικοῦ χαρακτῆρος, εἶνε ὡραιότης ἡθικῆς, ἰδανικοῦ, ἥτις ἐπιβάλλεται τῇ ψυχῇ χωρὶς νὰ τὴν καταθλίβῃ. Τὸ πᾶν καθίσταται μᾶλλον λεπτόν, μᾶλλον αἰθέριον. Ἡ τέχνη, ἀπηλλαγμένη τοῦ ἱερατικοῦ ζυγοῦ καὶ τοῦ σκότους τοῦ Θουσιαστηρίου, ἀναπτύσσεται εἰς τὸν ἐλευθερον ὀρίζοντα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας.

Ὁ Δωρικὸς ρυθμὸς, λείψανον τῶν πρώτων ἐποχῶν, ἀπεικονίζων ἔτι τὸ πνεῦμα τοῦ συντηρητικοῦ καὶ τῆς στασιμότητος ἀντιπροσωπεύεται ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τῆς Δωρικῆς φυλῆς ἐν τῇ μοναρχικῇ Λακεδαιμονίᾳ.

Ὁ Ἰωνικὸς ρυθμὸς, ὀλιγώτερον ἀρχαῖος, προῖον καὶ τοῦ φαιδρου κλίματος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καὶ τοῦ ἀνεξαρτήτου καὶ φιλοπροόδου πνεύματος τῆς Ἰωνικῆς φυλῆς, εἶνε ὀλιγώτερον αὐστηρὸς καὶ μᾶλλον χαρίεις. Ἀνθεῖ ἐν τῇ δημοκρατίᾳ τῶν Ἀθηναίων.

Ἐν Ἀθήναις ἄλλως τε, τῷ κοινῷ τούτῳ κέντρῳ τῆς Ἑλληνικῆς ζωῆς, συναντᾷ τις ὅλους τοὺς ρυθμοὺς. «Τοποθετημένη πρὸ τῆς Δωρίδος, σεβαστὴ οὕτα ὡς μητρόπολις ὑπὸ τῶν Ἰώνων, οἵτινες ἦναπτον τὸ Ἱερὸν Πῦρ εἰς τὸ Πρυτανεῖόν της, ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων συνήγου τὰς ἐναντίας κλίσεις τῶν δύο φυλῶν εἰς τὰς τέχνας καὶ εἰς τὰ γράμματα, ὅθεν παρουσιάζει τὸ μεγαλεῖον τοῦ Δωρικοῦ πνεύματος, τὴν γονιμότητα καὶ τὴν χάριν τοῦ Ἰωνικοῦ. Εἰς τὸ θέατρον τοῦ Βάκχου ἤκουέ τις ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἐναλλάξ τὰς δύο διαλέκτους, καὶ τὰ γνωστὰ τῶν Ἀθηναίων ἀριστουργήματα ἐδημιούργησαν οἱ δύο οὗτοι ἀρχιτεκτονικοὶ ρυθμοί». [Beulé, études sur le Péloponèse.]

Ὁ Κορινθιακὸς ρυθμὸς ἐνοῖ τὸν πλοῦτον τῇ ὥραιότητι, τὸ μεγαλεῖον τῇ πολυτελείᾳ ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ ἐμπορίου τῇ ὑπερφηάνως κειμένη ἐπὶ τῶν δύο θαλασσῶν.

Εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἡ καμπύλη ἐνοῦται τῇ εὐθείᾳ ἡ δύναμις κρύπτεται ὑπὸ τὴν χάριν· τὸ κολοσσιαῖον, τὸ τερατώδες ἐκλείπει. Πᾶσα ἰδέα συνδυάζεται τῇ ἐκφράσει τῆς ὥραιότητος ἡ φυσικὴ ὥραιότης ἐνοῦται τόσον στερρῶς τῇ ἠθικῇ, ὥστε δὲν γνωρίζει τις ποία τῶν δύο ὑπερντερεῖ τῆς ἐτέρας. Ἐν μιᾷ λέξει οἱ θεοὶ διὰ τοὺς Ἕλληνας εἰσὶν ἄνθρωποι ἐξιδανικευθέντες καὶ οἱ ναοὶ ἐκτίσθησαν διὰ τοὺς θεοὺς τούτους.

Ἐκτὸς τῶν τροποποιήσεων, ἃς ἐπήνεγκεν ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα, ἡ διαφορὰ τοῦ κλίματος συνετέλεσεν εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ρυθμοῦ. «Ἐὰν οἱ Ἕλληνες, λέγει ὁ Winkelmann, παρέλαβον παρὰ τῶν Αἰγυπτίων τὴν μυθολογίαν καὶ τὰς τέχνας των, ἡ ἐπίδρασις τοῦ κλίματος ἐπέφερε μεγάλας τροποποιήσεις». Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἀναφέρομεν μίαν μόνην λεπτομέρειαν. Ἡ κεκλιμένη στέγη ὡς καὶ ἡ βροχὴ ἦτο ἄγνωστος παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις. Ἐν Ἑλλάδι τούναντίον ἐπενοήθη ὑπὸ τῆς ἀνάγκης καὶ παρήγαγε τὸ ἀέτωμα, νέον πεδίον δράσεως διὰ τὴν μεγαλοφυΐαν τῆς τέχνης. Ἐντεῦθεν τὰ ἀετώματα τοῦ Παρθενῶνος, ἀριστουργήματα τῆς τέχνης τοῦ Φειδίου.

Οὕτω τὰ ἀπλούστερα σχήματα συνδυαζόμενα πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ κλίματος εἶνε τὰ μᾶλλον ἀρμόζοντα εἰς τὴν ὥραιότητα καὶ ἡ ὥραιότης ἐν ἐκάστῳ τόπῳ πηγάζει ἐκ τῆς φυσικῆς ἀρμονίας μεταξὺ τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης.

Ἐκαστον κλίμα παρουσιάζει ἰδίαν ἀρχιτεκτονικὴν, ἔχει ἰδίαν φυτείαν, διότι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶνε λιθίνη βλάστησις ἀνθοῦσα ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ ἀνθρώπου. — Ἡ φυσικὴ μέθοδος διδάσκει τὴν ἐκτίμησιν ἐκάστης ὠραιότητος εἰς τὸν τόπον τῆς: θαυμάζει τις τὴν ἐλάττην εἰς τὸν Βορρᾶν καὶ τὸν φοῖνικα εἰς τὴν Μεσημβρίαν. Ἐκεῖ βλέπει τις τὴν χαριτωμένην Βρυωνίαν μετὰ μακρὰς λόγχας περιβαλλομένης ὑπὸ χλοερῶν περιπλοκάδων, τοὺς θύρσους τοῦ Βορρᾶ· ἐδῶ τὴν σταφυλὴν ἐναγκαλιζομένην τὰς πετεάς. Ἐκάστη ὑπαρξὶς ἔχει τὴν ὠραιότητά της ὑπὸ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἔποψιν. Οἱ κύκνοι εἶνε θαυμάσιοι ὅταν κολυμβῶσι καὶ ἀηδεῖς ὅταν περιπατῶσι. Αἱ γυναῖκες τῆς Ἀνδαλουσίας εἶνε θελκτικαὶ χορεύτριαι, ἀλλὰ περιπατοῦσιν ὡς κύκνοι· ἡ ὑπερβολικὴ εὐκίνησια, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν χάριν, τὸ θέλητρον αὐτῶν εἰς τὸν χορόν, δὲν ἀρμόζει εἰς τὴν βᾶδισιν.

Ἵνα ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν, ρίψατε τὸ βλέμμα ἐναλλάξ εἰς τὴν Μεσημβρίαν καὶ τὸν Βορρᾶν καὶ παρατηρήσατε πῶς ἡ διαφορὰ τοῦ κλίματος σημειοῦται εἰς τὴν ἀντίθεσιν τῶν κατοίκων. Πρὸς τοῦτο ἀκοῦσι δύο παραδείγματα ἀντίθετα.

Εἰς τὴν Ἀνδαλουσίαν, ὡς καὶ εἰς τὴν Ἀλγερίαν, ἐκάστη οἰκία ἔχει τὰ *patio*, εἶδος μικρᾶς ἐσωτερικῆς αὐλῆς περιτριγυρισμένης ὑπὸ μικρῶν κιόνων, οἵτινες ὑπόχυστάζουσι μίαν στοάν· ὑπερθεν ἐκτείνεται ἡ *cortina*, ἥτις προφυλάττει ἀπὸ τῶν ἡλικῶν ἀκτίνων καὶ ἐν ἧ αἱ γυναῖκες περνοῦν τὴν ἡμέραν των, ἐξηλπωμένοι ἐπὶ προσκεφαλαίων. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς μία λεκάνη μετὰ πῆδακα ἀναβλύζοντος ὕδατος σκορπίζει τὴν δρόσον. Τὸ ἄνω μέρος τῆς οἰκίας ἀποτελεῖ δῶμα στολισμένον μετὰ δαμάσκηνα καὶ ἄνθη, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἔρχονται ν' ἀναπνεύσωσι τὸν ἀέρα τῆς νυκτός. Ζωὴ μαλθακότητος καὶ μύρων! Ἰδοὺ ἡ Μεσημβρία· τόπος τοῦ ἡλίου καὶ τῶν βεμβασμῶν ὑπὸ σκιάν. Αὐτὴν τὴν *cortina*, τὴν ἀναγνωρίζει τις εὐκόλως εἶνε ὥστε ἡ σκηνὴ τῶν Ἀράβων! Στερεομένη εἰς τοὺς χαριτωμένους κιόνας, ὡς ἡ σκηνὴ εἰς τοὺς φοῖνικας τῆς ἐρήμου, καὶ ταλαντευομένη ὡς ἐκείνη εἰς τὴν πνοὴν τῆς νυκτερινῆς αὔρας, ἀφίνει νὰ διαφαίνωνται οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ... Ἐλαφρόν οἶκημα ὑπὸ εὐτυχὲς κλίμα!

Ἄλλ' εἰς τὰ ὅρη τῆς Ἑλβετίας, ὅπου ἡ καλὴ ἐποχὴ εἶνε τόσο βραχεῖα καὶ ὁ χειμὼν τόσο μακρὸς, τόσο δριμύς, ὁ χωρικός μετὰ τὸν πέλεκυν λαμβάνει ἀπὸ τοῦ πλησίον δάσος τὸ ὕλικόν διὰ τὴν χονδροειδῆ ἐξ ἐλάτων χαλύβην του, στερεὸν ἄστυλον κατὰ τῆς ὀργῆς τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ στέγη λίαν κεκλιμένη ἐπι-

τρέπει τὴν ροὴν τῆς χιόνος καὶ κλίνει, κλίνει χαμηλὰ μέχρι τῶν στενῶν παραθύρων μὲ τὰ παραπετάσματα. Χονδροὶ λίθοι, θεθειμένοι εἰς ἀπόστασιν, ἐπὶ τῆς στέγης, προφυλάττουσιν αὐτὴν τοῦ νὰ παρασυρθῇ ὑπὸ τῆς τρικυμίας. Βλέπει τις ὅτι τὸ πᾶν εἶνε διατεθειμένον ὅπως ὑποστῇ τὰς προσβολὰς τοῦ χειμῶνος. Συχνὰ ἐπὶ τῶν πλευρῶν καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων αἱ καλύβαι ἀνεγείρονται ἐπὶ χονδρῶν δοκῶν στερεῶς εἰς τὴν γῆν εἰσθιβαζομένων καὶ ἀφινουσῶν κενά, ὅπως οἱ σωροὶ τῆς χιόνος διέρχωνται κάτωθεν καὶ μὴ συμπαρασύρῃσι καλύβην, οἰκογένειαν καὶ ποιμένα. Πάντα ταῦτα ἔχουσιν ὄψιν αὐστηράν... Καὶ ὅμως διὰ τῶν μικρῶν παραθύρων βλέπει τις εἰς τὴν ἐστίαν τὴν ἐλάττην ἀναδίδουσαν φλόγας καὶ παρηγοροῦσαν τὰς ψυχὰς διὰ τὴν δριμύτητα τῆς ἐποχῆς καὶ τὸ φοβερόν τοῦ κλίματος. Ἐστία γλυκυτέρα ἴσως καὶ αὐτοῦ τοῦ ἡλίου τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἀλγερίας, διότι τὸ ραττο ἐνθυμίζει τὸ χαρέμι, ἐνῷ ἡ καλύβη εἶνε ἡ ἐστία τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ἐλευθερίας!

Ὅσον μεταβαίνει τις πρὸς βορρᾶν, ὅπου ὁ οὐρανὸς ὀμιχλώδης, τόσον ἡ στέγη ἀνυψοῦται εἰς ὀξυτέραν γωνίαν καὶ ἀποτελεῖ μείζονα κλίσιν, ἵνα ἐπιτρέπῃ τὴν ροὴν τῆς βροχῆς καὶ τῆς χιόνος. Διὰ τοῦτο ἡ μίμησις τῶν ἐλληνικῶν μνημείων εἰς τὰ βόρεια κλίματα, οὕσα ἀκατάλληλος πρὸς τὸ κλίμα, ἀποβαίνει γελοία.

Ἡ ἀληθὴς ἀρχιτεκτονικὴ, πηγάζουσα ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, γεννᾶται ἐκ τοῦ κλίματος. Δύναται τις εἰπεῖν ὡς γενικὸν κανόνα: Οἷον τὸ κλίμα, τοιαύτη καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ὡς ἐπίσης: οἷα ἡ θρησκεία τοιαύτη καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ.

Τέλος: οἷον τὸ κλίμα τοιαύτη καὶ ἡ θρησκεία. — Αὗται εἰσὶν ἐξισώσεις διάφοροι ἐξ ὧν αἱ μὲν δύνανται ν' ἀντικαταστήσωσι τὰς δὲ κατὰ βούλησιν.

Οἱ Ρωμαῖοι, παραλαμβάνοντες ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τὰς θεότητας καὶ ἔχοντες κλίμα κατὰ τι διάφορον, δανείζονται παρ' αὐτῶν ἐπίσης τοὺς ναοὺς. — Ἐξ ἄλλου ἀσχολούμενοι συνεχῶς εἰς τὴν συντήρησιν ἢ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν διαφόρων τάξεων τῆς δημοκρατίας αὐτῶν προσέχουσι ν' ἀποδίδωσιν ἐπακριθῶς τὴν ἀρμόζουσαν θέσιν ἐκάστης θεότητος ἐν τῇ θρησκευτικῇ ἱεραρχίᾳ. Παρ' αὐτοῖς οἱ βωμοὶ τῶν οὐρανίων θεῶν εἶνε λίαν ὑψηλοί, οἱ τῶν ἐπιγείων εἶνα μικρὸν χαμηλότεροι, οἱ δὲ τῶν τοῦ Ἄδου θεῶν εἰσὶ βεβυθισμένοι ἐν τῷ ἐδάφει. Οὕτω τὸ σῆμα εἶνε πάντοτε ἀνάλογον τῇ ἐκφραζομένῃ ἰδέᾳ.

Ἐπίσης ἡ κατασκευὴ τῶν ναῶν ἦτο ἀνάλογος τῇ φύσει καὶ ταῖς λειτουργίαις τῆς θεότητος, εἰς ἣν ἀφιερῶντο. Κατὰ τὸν Πλούταρχον «Νουμῆς ὁ Πομπήιος ἔδωκε σχῆμα κυκλικὸν εἰς τὸν

ναὸν τὸν ὁποῖον ἀνήγειρε τῇ θεᾷ Ἑστία, ἵνα παραστήσῃ τὸ σύμπαν ἐν μέσῳ τοῦ ὁποῖου οἱ Πυθαγόριοι ἐδράζουσι τὸ πῦρ, ὅπερ ὀνομάζουσιν Ἑστίαν». Κατὰ τὸν Ρωμαῖον Βιτρούβιον συγγράψαντα λατινιστὶ περὶ ἀρχιτεκτονικῆς οἱ ναοὶ τοῦ Διὸς κεραυνοβολοῦντος, τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Σελήνης ὤφειλον νὰ ὦσιν ἀσκεπεῖς· οἱ ναοὶ τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ Ἀρεως καὶ τοῦ Ἡρακλέους, ὤφειλον νὰ ὦσι δωρικοῦ ρυθμοῦ, οὗτινος τὸ μεγαλοπρεπὲς ἤρμοζεν εἰς τὴν ῥωμαλεότητα τῶν θεοτήτων τούτων· οἱ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τῶν Ναϊάδων, κορινθιακοῦ ρυθμοῦ· ἡ χάρις τοῦ φυλλώματος καὶ τῶν ἀνθέων, αἱ ἐλικοσιδεῖς σπεῖραι, ὑφ' ὧν κοσμεῖται, ἤρμοζον κάλλιον πρὸς τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν λεπτὴν χάριν τῶν θεαινῶν τούτων». Ὁ Ἰωνικὸς ρυθμὸς, ὁ ὁποῖος μετεῖχε τῆς αὐστηρότητος τοῦ Δωρικοῦ καὶ τῆς λεπτότητος τοῦ Κορινθιακοῦ, ἐχρησίμευε διὰ τοὺς ναοὺς τῆς Ἥρας, τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Βάχχου, θεότητας, αἵτινες ἀντεπροσώπευον μῦγμα χάριτος καὶ μεγαλοπρεπείας». Ἡ ἀγροτικὴ ἐργασία ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὰ σπήλαια τῶν ἀγροτικῶν θεοτήτων.

Ἐξ ἄλλου πᾶσα ἡ διακόσμησις καὶ τὰ σύμβολα τῆς τέχνης, τὰ ὁποῖα ἔβλεπέ τις εἰς τοὺς διαφόρους ναοὺς, ἦσαν ἐν ἀρμονίᾳ μετὰ τὴν ἐν αὐτοῖς λατρευομένην θεότητα.

Μετὰ τοὺς ναοὺς, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, παρ' Ἑλλήσι καὶ Ρωμαίοις, ἐγέννησεν ἄλλα κτίρια, ἐν' οἷς ἀπετυποῦτο ἔτι συνδυασμένη ἡ ἐπήρεια τοῦ κλίματος, τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς κράσεως ἐκάστης φυλῆς· παρὰ τοῖς Ἑλλήσι τὰ θέατρα, τὰς στοάς, τὰ γυμνάσια καὶ τὰς ἀγοράς· παρὰ τοῖς Ρωμαίοις χίλια ἄλλα δημιουργήματα. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶνε ἡ μόνη τέχνη, ἐν ᾗ οἱ Ρωμαῖοι ἐφάνησαν ἀληθῶς μεγάλοι, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μιμήσει τῶν Ἑλλήνων ἔδειξαν πνεῦμα ἐθνικόν. Ἡ Ρωμαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ μετασκευάζει συμφῶνως πρὸς τὰς ἐξεις τῶν Ρωμαίων πάντα τὰ γνωστὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης στοχεῖα. Εἶνε ὡσεὶ εὐρεῖα ἀπεικόνισις ὅλων τῶν γνωστῶν σχημάτων καὶ ρυθμῶν. Ναοὺς, ἀνάκτορα, Πάνθεα, Θέατρα καὶ Ἀμφιθέατρα, Στήλας Νίκης, θριαμβευτικὰς Ἀψίδας, Λουτρά, Μαυσωλεῖα, ὁδοὺς ἐστολισμένας με μνημεῖα, ὑδραγωγεῖα, γεφύρας — ἀπλᾶς, διπλᾶς, — ἀγοράς, ἵπποδρόμια, νεκροταφεῖα, ὀχετοὺς, λιμένας, φάρους, ἀγάλματα, μωσαϊκὰ, ἐπιπλα καὶ ἐπινοήσεις παντὸς εἶδους, τέλος μεγαλοπρέπειαν, σπατάλην, δύναμιν. Καὶ ὅμως πᾶς τις δέον νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἐπικρατεῖ περισσότερον ὁ πλοῦτος, ἢ δύνამις καὶ ἡ ἀλαζονεία ἢ ἀληθὲς καλλιτεχνίαν αἰσθημα εἶον παρατηρεῖται εἰς τὴν κλασικὴν ἡμῶν καλλιτεχνίαν, ἥστινος τὰ θαυμάσια μνημεῖα τέρπουσι τὴν αἰσθητικὴν ἀπὸ αἰῶνων.

Ο ΠΑΡΙΣ

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ νέων ναῶν πηγάζει ἐκ τοῦ διαφόρου αὐτῶν προορισμοῦ. Παρ' ἀρχαίοις, ὁ ἱερεὺς μόνος ἢ ἡ ἱέρεια εἰσέδυνεν ἐν τῷ ναῷ, ὅθεν καὶ ὁ ναὸς ἦτο μικρὸς, διότι ὁ λαὸς ἔμενεν ἔξω τοῦ ναοῦ· ἐκ τούτου καὶ ἡ λατινικὴ ὀνομασία, ἣν ἀπέδιδον τῷ πλήθει **profanus** [**prio-fanus**=πρὸ τοῦ ναοῦ]. Οἱ χριστιανοὶ ἐν ἀρχῇ μετεχειρίσθησαν τὰς κατακόμβας ὡς ἐκκλησίας, εἴτα τὰ νεκροταφεῖα, ἐν οἷς τῇ ἀδείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου ἀνήγειραν τὰς πρώτας ἐκκλησίας οὕτω κληθείσας εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἀρχαίων συνελεύσεων. Κατόπιν τοὺς ναοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν μετεσχημάτισαν εἰς ἐκκλησίας. Ὅταν δ' ἤρ-
χισαν ν' ἀνεγείρουν ἰδίους ναοὺς οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως μετε-
χειρίσθησαν τὸν λατινικὸν ρυθμὸν τροποποιημένον κατὰ τὰς νέας

Ο ΑΧΙΛΛΕΥΣ

ανάγκας, ἐμιμήθησαν ὁμῶς καὶ αὐτοὶ τὸν βυζαντινόν, διότι ὁ "Ἅγιος Μάρκος τῆς Βενετίας δὲν εἶνε ἢ ἀντιγραφή τῆς Ἀγίας Σοφίας τοῦ Βυζαντίου.

Καθ' ὅσον ἡ νέα θρησκεία ἐκτείνεται πρὸς Βορρᾶν νέα διαφορά ἀναφαίνεται ἕνεκα τοῦ κλίματος καὶ τῆς χώρας μεταξὺ τῶν ναῶν τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν χριστιανῶν. Παρὰ τοῖς Γαλάταις καὶ Γερμανοῖς αἱ μεγάλαὶ τῶν δασῶν δενδρόστοιχαὶ ἔδωκαν τὴν ἰδέαν καὶ τὸ σχῆμα τῶν εὐρειῶν μητροπόλεων, σκοτεινῶν λιθίνων δασῶν.

Ἐν τῇ νέα θρησκευτικῇ ἀρχιτεκτονικῇ διακρίνει τις τρεῖς ἐποχάς: α') τὴν Ρωμαϊκὴν, μετὰ τὸν θόλον χαμαλὸν β') τὴν Γοθικὴν μετὰ τὸν πυραμιδοειδῆ καὶ γ') τὴν τῆς Ἀναγεννήσεως μίγμα ὅλων τῶν ρυθμῶν.

Ὁ πρῶτος τῶν τριῶν τούτων ἀρχιτεκτονικῶν ῥυθμῶν, ὀγκώδης, καταθλιπτικός, μόλις φωτιζόμενος διὰ στενῶν παραθύρων ἐκφράζει ὄντως τὴν σιγηλὴν θλιψὶν τοῦ ἀλγοῦντος καὶ ἀπηλπισμένου τούτου κόσμου τοῦ μεμυημένου εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἐπηρεασμένη ἔτι ἐκ τῆς θανασίμου σκιᾶς τῆς κατακόμβης νομίζει, ὅτι ἡ γῆ θνήσκει!

Dies irae, dies illa
Solvat saecum in favilla
Teste Davit cum Sibylla!

Ζῇ γονυκλινής, μετὰ τὴν κεφαλὴν πάντοτε κεκλιμένην ἐπὶ μνήματος 1». [Eugène Pelletan, Heures de travail, tome II]. Συχνὰ ἡ κυρίως ἐκκλησία καλύπτει δευτέραν μυστηριωδῶς κεκρυμμένην εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ ἐδάφους, τὴν Κρύπτην, εἰκόνα τῶν κατακομβῶν.

« Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ὁ χριστιανισμὸς πιστεύει τέλος εἰς τὴν ὑπαρξιν τῆς γῆς καὶ ἀπολαμβάνει ἐξ αὐτῆς γενόμενος ἰσχυρός. Τότε ἀποτινάσσει τὴν θλιψὶν τοῦ καὶ τὴν προτίμησίν του διὰ τὸ ἄσχημον. Καθίσταται εὐθυμος καὶ φιλόδοξος. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ἐγκαταλείπει τὴν βραχεῖαν καὶ χονδρὴν γραμμὴν· καταλαμβάνει μείζονα ἔκτασιν διὰ τῶν μητροπόλεων. Φαίνεται ζητοῦσα θαυμασίως τὴν γιγαντιαίαν τῆς ἐκκλησίας ἀποθέωσιν

Ἀπαλλαγεῖς τῶν φρικαλεοτήτων τοῦ χιλιостоῦ ἔτους ὁ χριστιανισμὸς ἀνίσταται, ἀναπτεροῦται. Χωρὶς νὰ ἔχῃ κυρίως ἴδιον ῥυθμόν, παραδέχεται ὅλους τροποποιημένους συμφῶνως πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀνάγκας του.

Πρὸς τὸ μίγμα τοῦτο τῆς ἀρχιτεκτονικῆς συμμορφοῦνται καὶ αἱ λοιπαὶ τέχναι: « ὡς αἱ μητροπόλεις ἀναπαριστῶσι τὰς ἀψίδας καὶ τοὺς θόλους τῶν δασῶν τοῦ βορρᾶ, οὕτω καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ὑάλων ζωγραφικὴ μιμεῖται τὰς συννεφώδεις δύσεις τοῦ ἡλίου τῶν χωρῶν ἐκείνων, αἵτινες στεροῦνται μὲν τοῦ λαμπροῦ καὶ φαينوῦ ἡλίου, ὅστις λούει μετὰ χεῖμαρρον ἀκτίνων τὴν φύσιν, κέκτηνται ὅμως τὴν μαγείαν τοῦ σκιοφωτός, τὴν πάλιν τῶν χρωμάτων, τὰς ἀπείρως παραλλασσοῦσας ἀποχρώσεις τοῦ φωτός καὶ τῆς σκιᾶς — ἐν ἀπαύστῳ καίτοι διαρκῶς μεταβαλλομένη ἁρμονία· κέκτηνται τὰς ἀποτόμους καὶ ταχεῖας ἐντυπώσεις οὐρανοῦ ὀλιγώτερον καθαροῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ζῶηροῦ, ἀναλόγου πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τὴν σχεδὸν πάντοτε κεκαλυμμένην, τὴν ταραχώδη, τὴν συνεχῶς κυμαινομένην μεταξὺ ἀνησυχίας καὶ ἐλπίδος. — Ὁ Μεσαιὼν ἐφεῦρε διὰ τοὺς ἀγίους τῶν παραδόσεων τοῦ τὰ μωσαϊκὰ ἐκεῖνα τὰ τόσον παραδόξως ἁρμονικά, τὰ ὅποια ἔτι σή-

μερον παρατηροῦμεν μὲ θαυμασμόν». 1 [Alfred Dunresuil, la Foi nouvelle cherchée dans l'Art]

Ἦτο ὄντως ἀνάγκη αἱ τέχναι νὰ φαιδρύνωσι τὴν θρησκείαν αὐτὴν τὴν ἐν ἀρχῇ τόσον θλιβεράν. Οἱ λαοὶ ἔχουσιν ἀνάγκην διασκεδάσεως. Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἦτο ἀληθὴς ἐσρτή, ἐνῶ ἡ τῶν πρώτων χριστιανῶν ἦτο διαρκὴς ἀπειλή. «Πᾶς ὁ μὴ ἀντιλαμβανόμενος, λέγει ὁ Stendhal, ὅτι ἡ μελαγχολία εἶνε συνδεδεμένη τῇ γοτθικῇ ἀρχιτεκτονικῇ, ὡς ἡ χαρὰ τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ, ἀγνοεῖ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀλγέβρας.»

Ἡ Ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν ὑπῆρξεν ὥσπερ ἐπάνοδος εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ ἐκ Φλωρεντίας γλύπτης καὶ Ἀρχιτέκτων Brunelleschi, ὁ κατασκευάσας τὸν θαυμάσιον θόλον τῆς Santa—Maria—del Fiore, πολεμῶν τὸ σύστημα τῆς γοθτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, δανεῖζεται παρ' αὐτῆς πᾶν ὅ,τι ἔχει πολυτιμον, τὴν ἀφέλειαν καὶ τὴν τόλμην, τὰς ὁποίας συνδυάζει μὲ τὴν δύναμιν, τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀρχαίας ἀρχιτεκτονικῆς. Πρὸ τοῦ ἀριστοτεχνικοῦ αὐτοῦ θόλου ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος ἀναφωνεῖ «εἶνε δύσκολον νὰ ἐργασθῇ τις τόσον καλῶς, εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐργασθῇ τις καλλίτερον!» Καὶ μόνος αὐτὸς ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος ἔμελλε βραδύτερον νὰ διαφεύσῃ τὸν ἔπαινον τοῦτον συνδυάζων τὸ Πάνθεον μὲ τὸν Παρθενῶνα καὶ ἐμπνεόμενος τὸν θόλον τοῦ Ἁγίου Πέτρου.

Ὁ Ἅγιος Πέτρος, τὸ μικτόν τοῦτο ἔργον, εἶνε ὥσπερ ἡ συνισταμένη τῆς μεγαλοφυΐας τῶν δύο λαῶν. Εἶνε τὸ Ἰταλικὸν πνεῦμα ἐν τῇ μιμήσει τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας· ὁμοιάζει πῶς τῇ Φαίδρα τοῦ Racine, ἥτις θέλουσα νὰ γείνη Ἑλληνική, εἶνε Γαλλικὴ καὶ Χριστιανικὴ.

Πᾶσα ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Ἀναγεννήσεως παρουσιάζει τὸν χαρίεντα καὶ θελκτικόν τοῦτον χαρακτῆρα, τὸν συνδυασμὸν τοῦ γοθτικοῦ ρυθμοῦ μετὰ τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὴν ἔνωσιν τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Βορρᾶ μετὰ τῆς Μεσημβρίας, τὴν συγχώνευσιν τῶν ἀντιθέσεων θρησκείας γελώσης καὶ ἀπειλητικῆς.

Ἐν τούτοις ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀποτινάσσει οὐ μόνον τὰς φρικαλεότητας ἀλλὰ καὶ τὸ τυφλὸν τῆς πίστεως. Ἐνισχυθεῖσα διὰ τῶν ἀρχαίων πηγῶν ἡ λογικὴ αἰσθάθεται ἐπανελθούσας τὰς δυνάμεις της. Τότε ἡ μύησις τῆς τέχνης μεταβαίνει ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν κοινωνίαν· ἡ κοινωνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ διαδέχεται τὴν θρησκευτικὴν.

Παρὰ τὰς μητροπόλεις καὶ τὰ μοναστήρια, ἐκτὸς τῶν γεφυρῶν καὶ τῶν πυλῶν τῶν πόλεων, τῶν πύργων καὶ τῶν ἀνακτόρων, ἀνεγείρει τὰ μεγαλοπρεπῆ Δημαρχεῖα, φρούρια δημοτικῆς ἐλευθερίας.

Ἐν Βελγίῳ, ὅπου ἡ ἐλευθερία ἀνθεῖ ὅσον εἰς οὐδὲν ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου, τὰ *Hôte'-de ville de Bruxelles, de Gaud, de Bruges de Liège, de Louvain etc.* εἶνε ὄντως θαύματα ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ἰσχυρὰ δείγματα τῆς δράσεως τοῦ κοινωνικοῦ βίου παρὰ τῷ ἔθνει τούτῳ, τῷ σήμερον τόσον εὐτυχεῖ, ἄλλοτε τόσον δοκιμασθέντι καὶ ἐπιδειξάντι ἰσχὺν θελήσεως μεγίστην.

Τὰ κτίρια τῶν σωματείων ἐξέφραζον ἐπίσης τὴν αὐτὴν δοᾶσιν, τὴν αὐτὴν ἰσχύν, τὸ αὐτὸ πνεῦμα, τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα, τὰς αὐτὰς ἀρμονίας. Ἀξίον παρατηρήσεως μεταξὺ ἄλλων εἶνε τὸ ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Δημαρχείου τῶν Βρυξελλῶν ἀρχαῖον οἰκοδόμημα τῶν λεμβούχων, τὸ παριστῶν πλοῖον. Χαρακτηριστικώτεραι ἔτι εἶνε αἱ δημόσιαι κρῆναι ἐν Βρυξέλλαις μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνεται ἡ ἔχουσα παράστασιν οὐροῦντος ἀνθρωπίσκου, γνωστοῦ εἰς τοὺς Βέλγους ὑπὸ τὸ φλαμανδικὸν ὄνομα *Manneken-Pis*. Ἡ ἱστορία τῆς κυριωτέρας ταύτης τῶν Βρυξελλῶν κρήνης συνδέεται μὲ τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν τοῦ *Brabant*, περιβάλλεται δὲ ὑπὸ πληθὺς παραδόσεων καὶ ἀληθοῦς λαϊκῆς λατρείας ἡ κρήνη αὕτη ἡ παριστῶσα εἰς θελκτικὴν στάσιν αἰμιμήτου φυσικότητος μικρὸν παῖδα ἀσχολούμενον ὡς λέγει ὁ *Sganarelle* «à expulser le superflu de la boisson». Ἀλλῇ κρήνῃ τῆς αὐτῆς πόλεως παριστᾷ προτομὴν ἀνδρός κεκλιμένου καὶ ἐξωθοῦντος ὕγρὸν ἀπὸ τοῦ στόματος, ὀνομάζεται δὲ *le Cracheur*. Ἐτέρᾳ κρήνῃ ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἐν τῇ αὐτῇ πόλει παριστῶσα τρεῖς γυναῖκες, τῶν ὁποίων οἱ μαστοὶ ἀνέβλυζον γάλα. Οἱ φίλοι μου Βέλγοι πιθανῶς ἰσχυρίζονται, ὅτι αἱ κρῆναι αὗται ὅλως τυχαίως προσέλαβον τοιαύτας παραστάσεις· φυσιολόγοι τινὲς ὅμως θὰ συνεπέρανον, ὅτι, ἂν μὴ καὶ τώρα, τοῦλάχιστον καθ' ἣν ἐποχὴν ἀνηγέρθησαν αἱ κρῆναι, οἱ κάτοικοι τῶν Βρυξελλῶν ἦσαν ὡς λέγει ὁ *Rabelais* «*buveurs très illustres*». Ὡστε βλέπομεν, ὅτι πάντα τὰ διάφορα ταῦτα ἔργα δίδουσι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς φυσιογνωμίας ἐνὸς λαοῦ ἐν ὀρισμένῃ ἐποχῇ.

Ἡ σημερινὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιτεκτονικὴ φέρει σαρίκια ὡς οἱ Τούρκοι. Οἱ μιναρέδες, τοὺς ὁποίους ποιητὴς τις παραβάλλει πρὸς «δακτύλους δεικνύοντας τὸν οὐρανόν,» δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς σύμβολα τῆς θρησκευτικῆς τῶν λαῶν τούτων ὑποταγῆς εἰς ὅ,τι εἶνε γεγραμμένον ἐκεῖ ἄνω.

Πρὸ τῆς μαλθακῆς, τῆς ἐκνευρισμένης ταύτης ἀρχιτεκτονικῆς ζωηρὸς Γάλλος καλλιτέχνης ὁ *Horace Vernet* ἀνυπομονῶν γράφει: «Ἐκ τοῦ παραθύρου τοῦ ξενοδοχείου μου ἐν Πέρα βλέπω ὁλόκληρον τὴν μεγάλην ταύτην καὶ ἄκομψον πόλιν· μάτην προσπαθῶ νὰ ἐνθουσιασθῶ· ἀδύνατον! βλέπω μόνον οἰκίας ἐκ

ξύλου, τζαμιά καὶ μιναρέδες, ἀλλ' οὐδὲν τὸ γραφικόν, οὐδὲν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου τῆς θαυμαστῆς Συρίας, οὐδὲν ἐκ τῆς σκαλιότητος ἐκείνης τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις προσδίδει τὸ θέλγητρον καὶ ἀναδεικνύει τὰ ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ πᾶν εἶνε στρογγύλον, μὴ ὀρθόν· ἡ πόλις αὕτη εἶνε τὸ σεράϊον τῆς σκέφειας· τέλος αἰσθάνομαι ἐμυτὸν ἐκνευρισμένον καὶ δὲν θὰ ἐχρειάζετο πολὺς καιρὸς ἔτι, ἵνα αἱ σκέψεις μου καταστῶσι παχυλαὶ ὡς οἱ ἀσχημάτουρκοι, τοὺς ὁποίους συναντῶ καθ' ὁδόν».

Οἱ Ἀμερικανοὶ ἐπίσης ὑστεροῦσιν οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ζωγραφικὴν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ἰδοὺ ὁποῖαν περιγραφὴν τῆς Νέας Ὑόρκης δίδει ὁ Maurice Sand ἐν τῷ ὁραίῳ ταξειδίῳ του *à toute vapeur* : « Ἐν τῷ Hudson, τῷ ἔχοντι εὐρὸς θαλασσίῳ βραχίονος, διερχόμεθα μεταξὺ δύο χονδροειδεστάτων φρουρίων, τὰ ὁποῖα θὰ ἐξελάμβανέ τις ὡς γιγάντεια στηρίγματα μελλούσης κρεμαστῆς γεφύρας. Αἱ ὄρθαι καλύπτονται ὑπὸ ἐργοστασίων, κήπων καὶ μηχανουργείων μὲ ὑψηλὰς καπνοδόχους, τῶν ὁποίων οἱ καπνοὶ ἀνέρχονται εὐθὺ καὶ ἐνοῦνται εἰς τὸν οὐρανὸν εἰς μέγα νέφος μελανόν κοιμώμενον ὑπὲρ τὴν πόλιν.... Ὅρώμενα ἐκ τοῦ πλοίου τὰ κοινωσάσια αὐτῆς, τὰ ἐξ ἐρυθροφαίου λίθου μνημεῖα, πτωχὰ ἀπομιμήσεις ἐλληνικοῦ ἢ γοθικοῦ ῥυθμοῦ, αἱ ὑψηλαὶ μὲ ἐξ ὀρόφους οἰκίαι, αἱ φέρουσai ἀπειραριθμούς μικρὰς ὁπὰς καὶ οὐσαι προσκεκολλημέναι πρὸς ἀλλήλας, οὐδαμῶς ἱκανοποιοῦσι τὸ καλλιτεχνικὸν αἶσθημα! Ἐὰν ἡ κατοικία τοῦ ἀνθρώπου ἀπεικονίζει τὸν ἄνθρωπον, αἱ κανονικαὶ αὗται οἰκοδομαί, ἡ ψυχρὰ αὕτη ἀκρίβεια τῶν γραμμῶν, συμφωνοῦσι πληρέστατα πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ νέου καὶ θετικοῦ τούτου λαοῦ. Φθάνει τις εἰς μίαν προκυμνίαν ἀκάθαρτον καὶ μετ' ὀλίγον κυλίσται ἐντὸς ἀμάξης ἐπὶ τῆς Broadway, ἀτελευτήτου ἀρτηρίας τῆς πόλεως, δώδεκα χιλιομέτρων μήκους! Τὸ πᾶν ἔκτασις καὶ κίνησις, ἀλλ' οὐδὲν τὸ παρουσιάζον ἰδίαν σφραγίδα, οὐδὲν τὸ ἀναγκάζον τὸν περιηγητὴν νὰ εἴπῃ ἄλλο ἢ : *Visite à des bourgeois riches* ».

Ἐν Λονδίῳ ἡ αὕτη ἐντύπωσις : ἔθνους πρακτικοῦ, ὀλίγον μεριμνῶντος περὶ τοῦ ὁραίου· αἱ ἐκ πλίνθων μὴ κεχρισμέναι οἰκίαι, αἱ μελαναὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ τῶν γαιανθρώκων, προσενοῦσι θλιβεράν ἐντύπωσιν. Καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἔργα τῆς καλλιτεχνίας ἀναγνωρίζει τις τὸν λαὸν τὸν ἀσχολούμενον μᾶλλον εἰς τὸ χρήσιμον ἢ εἰς τὸ ὁραῖον. Τὸ ἄγαλμα τοῦ Νέλσονος π.χ. ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ὁποίου στηρίζεται ἐν ἀλεξικέραυνον, ἀντίκειται ὁλως εἰς τὸ καλλιτεχνικὸν αἶσθημα. — « Τὸ ὑπερμέγεθες αὐτὸ Λονδῖνον ἔχει ὅψιν ἀρχαικοῦ μνημείου, λέγει ὁ Taine : Τὰ πᾶν

εἶνε ἐπιμελετημένον καὶ πολύτιμον· οὐδὲν πλεόν. Αἱ ὑψηλαὶ αὐταὶ ἐξ ὀγκωδῶν λίθων οἰκίαι αἱ φορτωμέναι ὑπὸ περιστυλίων, ἡμικιόνων, ἐλληνικῶν ποικιλιμάτων, εἰσὶν ὥς τὰ πολλὰ πένθιμοι... Οὐδὲν τὸ ὠραῖον· μόναι αἱ τῶν ἀστῶν οἰκίαι μὲ τὰ χλοερὰ τετράγωνα ἔχουσι τὴν ὄψιν εὐχάριστον· αἰσθάνεται τις, ὅτι εἶνε καθαραὶ καὶ ἄνετοι δι' ἄνθρωπον ἐργασίας, ὅστις ζητεῖ τὴν ἀνάπαυσιν μετὰ κοπιώδη ἡμέραν· αἰσθημά τι ὅμως, λεπτότερον, ὑψηλότερον δὲν συναντᾷ τις ἐκεῖ ».

Τὸ ὠραιότερον ἀρχιτεκτονικὸν ἔργον τῶν Ἀγγλῶν εἶνε ἴσως τὸ Crystal-Palace, τὸ ὁποῖον εἶνε μᾶλλον περίεργον ἢ ὠραῖον.

Παρ' ὅλα, ταῦτα ὅμως τὴν ἀληθῶς ὠραίαν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ Λονδίνου ἀποτελεῖ τὸ ἐξ ἰστῶν ἐπὶ τοῦ Ταμέσεως δάσος! Τὰ ἀπειράριθμα ἐκεῖνα πλοῖα τὰ πλημμυροῦντα τὰ ἀπέραντα docks μὲ ὅλα τὰ ἐμπορεύματα τῆς οἰκουμένης εἰς τεραστίους ποσότητας, εἰς μυθώδεις ἐπισωρεύσεις!

Καὶ ἐὰν ἤδη ρίψωμεν ἐν ταχὺ βλέμμα ἐπὶ τῶν ὀλίγων τούτων γραμμῶν τῆς φυσιολογίας τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὰς ὁποίας ἐχαράξαμεν, θὰ ἐκπλαγῶμεν ὄντως ἐκ τῆς ἀξιοσημειώτου ἀντιθέσεως, τὴν ὁποίαν θὰ παρατηρήσωμεν μεταξὺ τῶν ἐν ἀρχῇ ἀναφερομένων Ἰνδικῶν Παγοδῶν τῶν ἐσκαμμένων εἰς τὰ πλευρὰ τῶν ὀρέων, σκοτεινὰ ἐνδαιτιήματα προλήψεως, ὀκνηρίας καὶ φόβου καὶ τῆς διαφανοῦς ταύτης κυψέλης τῆς καλουμένης Crystal-Palace τῆς ἀποτελούσης ὄντως ἐν ἀρχιτεκτονικὸν παράδοξον.

Ἐν Γαλλίᾳ, μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ παρακμάζει, δύναται δέ τις νὰ παρατηρήσῃ εἰς τὰ διάφορα οἰκοδομήματα τὴν φυσιγνωμίαν ἐκάστης βασιλείας. Τελευταίαν πνοὴν χάριτος, ὕψος ἡδονικῆς κομψότητος ἀποδίδουσι τὰ μνημεῖα τοῦ Φραγκίσκου I καὶ Ἑρρίκου II. Αἱ Tuileries παριστῶσι τὴν τέχνην ὑπὸ τὴν Αἰκατερίνην τῶν Μεδίκων· τὸ θλιβερόν Val-de-Grâce ἀναμιμνήσκει τὴν ἐποχὴν τοῦ Λουδοβίκου XIII καὶ τῆς Ἀννης τῆς Αὐστριακῆς· ἡ βασιλεία Λουδοβίκου τοῦ XVI ἀνήγειρε τὸ Πάνθεον κακὴν ἀντιγραφὴν τοῦ Ἀγίου Πέτρου τῆς Ρώμης.

Σήμερον ἡ τέχνη μιγνύει ὅλους τοὺς ρυθμούς, διότι δὲν ἔχει ἴδιον. Τέχνη, ἣτις δανείζεται ἐκ παλαιῶν ρυθμῶν, εἴτε τοῦ ἐλληνικοῦ, εἴτε τοῦ ρωμαϊκοῦ, εἴτε τοῦ γοτθικοῦ, εἴτε τῆς Ἀναγεννήσεως, εἴτε ἐξ οἰουδήποτε μίγματος, εἶνε τέχνη ἀγωνιώσα· ἡ ζωὴ ἀπομακρύνεται αὐτῆς.

Εἰς τὰς λοιπὰς τέχνας ἡ ἀτομικὴ ἔμπνευσις ἀρκεῖ, ἀλλ' ὁ ἀρχιτεκτονικὸς ρυθμὸς δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ ἀτόμου· δεῖται τῆς μεγαλοφυΐας, τῆς ἐμπνεύσεως, τοῦ ἐθνουσιασμοῦ ὁλοκλήρου λαοῦ· γεννᾶται χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τις πῶς, ἐκ

τοῦ ἀθροιστικοῦ αἰσθήματος ὀλοκλήρου φυλῆς, ἐμπνεομένης ὑπὸ τῆς αὐτῆς σκέψεως καὶ ἐχούσης τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Ἡ σημερινὴ κοινωνία, διστακτικὴ, ἀβεβασία δὲν γνωρίζει ἀκριβῶς τί ζητεῖ. Εὐρισκόμεθα ἐν μεσοβασιλείᾳ τέχνης καὶ ἐλευθερίας.

Αἱ μητροπόλεις ἦσαν τὰ μνημεῖα τοῦ παρελθόντος· ποῖα θὰ ᾔνε τὰ μνημεῖα τοῦ μέλλοντος;

Πιθανῶς αἱ αἰθούσαι συναθροίσεων ἢ συνεδρίων, τὰ θέατρα, τὰ ἵπποδρόμια, αἱ ἀγοραί, τὰ γυμνάσια, τὰ ἀνάκτορα τῶν ἐκθέσεων τῆς τέχνης καὶ βιομηχανίας, οἱ δημόσιοι κῆποι, ἐν οἷς θὰ ἀναγεννῶνται, θὰ ἀνακτῶνται αἱ δυνάμεις τοῦ σώματος, ἐν οἷς τὸ πνεῦμα θὰ ἀνακτᾷ τὴν πτῆσιν του, ἵνα ἐπωφελέστερον μετὰσχῇ τῶν δημοσίων συνδιαλέξεων, τῶν συζητήσεων παντὸς εἶδους, τοῦ εὐγενοῦς ἀγῶνος τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐλευθερίας.

ΓΕΩΡ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ

Ἀπὸ τὰ παράξενα τῶν ξενοδοχείων

— Ἀκουσε, γκαρσόν ! Αὐτὸ τὸ κοττόπουλο δὲν τρώγεται εἶναι σὰν σκύλος !

— Τὸ ἤξευρα, κύριε· ἀλλὰ δὲν σᾶς τὸ εἶπα πρὶν, διὰ νὰ μὴ σᾶς κόψω τὴν ὄρεξιν...

— ... ! ... !! .... !!! ..... !!!! ...